

Світлана Міщенко

кандидат педагогічних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист,
заступник директора Харківського машинобудівного коледжу, Харків, Україна

Анатолій Долгарєв

доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами
Національного технічного університету «Харківський
політехнічний інститут», Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНИХ СКЛАДОВИХ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація:** Розглянуто питання сутності та змісту понять «духовність» та «відповідальність», вказано на їхнє місце у структурі життєвої компетентності. Показано умови, які сприяють розвитку духовності та формуванню відповідальності, а також зазначено ті обставини, що затримують симбіоз їхнього впливу на життєствердження особистості, зокрема керівника. Зазначено структуру духовності, та схематично відтворено фактори, що безпосередньо впливають на формування відповідальності.*

***Ключові слова:** духовність, відповідальність, компетентність, керівник.*

Svetlana Mischenko

Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer, teacher of higher category, teacher-methodologist, Deputy Director of Kharkiv Machine-Building College, Kharkiv, Ukraine

Anatoliy Dolgariyev

Associate Professor of the Department of Pedagogics and Psychology of Management of Social Systems of the National Technical University "Kharkiv polytechnic institute", Kharkiv, Ukraine

FORMATION OF SPIRITUALITY AND RESPONSIBILITY AS AN INCOMPATIBLE COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF THE LIFE COMPETENCE OF THE PERSON

***Abstract:** The questions of the essence and content of the concepts "spirituality" and "responsibility" are considered, their place in the structure of life competence is indicated. Conditions are shown that contribute to the development of spirituality and the formation of responsibility, as well as points to the circumstances that delay the symbiosis of their influence on the life affirmation of the individual, in particular the leader. The structure of spirituality is indicated, and factors directly influencing the formation of responsibility are schematically reproduced.*

***Keywords:** spirituality, responsibility, competence, leader.*

© Світлана Міщенко, Анатолій Долгарєв, 2018

Светлана Мищенко, Анатолий Долгарев

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК НЕОТЪЕМЛЕМОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ РАЗВИТИЯ ЖИЗНЕННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация: Рассмотрены вопросы сущности и содержания понятий «духовность» и «ответственность», указано их место в структуре жизненной компетентности. Показано условия, которые способствуют развитию духовности и формированию ответственности, а также указано на те обстоятельства, что задерживают симбиоз их влияния на жизнеутверждение личности, в частности руководителя. Указано структуру духовности, и схематично воспроизведены факторы, непосредственно влияющие на формирование ответственности.

Ключевые слова: духовность, ответственность, компетентность, руководитель.

Svetlana Mischenko, Anatoliy Dolgariev

An extended abstract of the paper on the subject:

“Formation of spirituality and responsibility as an incompatible component of the development of the life competence of the person”

Problem setting in general and its connection with important scientific or practical tasks. An indispensable indicator of success, therefore of the high professional skills of a modern specialist, is its self-realization during the life. As a basis of successful self-realization of a person, their vital competence stands in a sense of personal system of values and knowledge that is adequate to the conditions of the present, creates the opportunity to successfully solving of their own life problems, to take an active part in solving social problems.

An analysis of recent researches and publications, which initiated the solution of this problem and which the author relies on the study of life competence and its components was considered by such scholars as L. Mitin, D. Puzikov, I. Ermakov, I. Yaschuk and others. Scientific researches and ideas of I. Yermakov, N. Pustovit, L. Sokhan testify the purposeful searches by scientists of ways of forming the vital competence of the individuality, especially in the process of its education and upbringing.

The psychological characteristic of the term of responsibility for the future spe-

cialist in the social area is highlighted in the context of the theoretical generalizations by M. V. Savchin, K. K. Mudzybayev about the essence of responsibility; domestic conceptual provisions due to the development and formation of personality, where responsibility is considered as an important component of its character (I.D. Bech, M.Y. Boryshevsky, G.S. Kostiuk, S. D. Maksimenko), studies of the the personality formation of a specialist in the social sphere (V.P. Andrushchenko, O.V. Bezpalko, MA Gulin).

Highlighting of previously unresolved parts of the general problem, which this article is devoted to. However, until now, the issue of combining the spirituality and responsibility of a future specialist as important components of their vital competence is not sufficiently explored. Development of vital competence of future specialists is not sufficiently highlighted in modern publications.

The purpose of the investigation (task standing). Therefore, the purpose of our study is to explore the need in the spirituality and responsibility formation as an integral component of the vital competence of the individuality.

Statement of the main material with full justification of the received scientific results. The high level of the formation of the person's vital competence is not only the factor in the successful life, but also stands as a guarantee of harmonious development of society.

The vital competence of the individual is closely connected with the definition of their life strategy, the formation of a position of life, values and life goals.

The vital position of man is a set of goals and objectives significantly affect the formation of the life strategy. The low pace of acquiring a person's life competence and generally low level of certainty is explained first of all by primitive goals, limited by the outlook of life, and as a result, a person loses the need to formulate a strategy for its further development.

The level of spirituality of each individual is a general picture of the spirituality of society, which determines and directs its socio-cultural, economic and political development. Spirituality is a measure of the development of personality, for which the main driving and controlling leverage is human values.

The criteria of spirituality includes the following: 1. the presence of human need to know the world, themselves, the meaning of life. 2. The advantage of spiritual needs as motives of behavior and activities. 3. Spiritual type of behavior, which manifests itself in any form of empathy (positive attitude towards the inner world of other people, a sense of unity with the neighbors, with all humanity, a humane attitude to nature, all living things). 4. Active desire of the person to perceive and create beauty, formed by aesthetic need and aesthetic orientation. 5. Honoring a person of any form of life, awareness of his unity with the universe, eco-protective type of behavior [9, p. 41].

In the system of spirituality, the main indicator of the quality of a mature person is the responsibility. Analyzing of the presented system can be claimed with the most of the

factors belong to the system of spiritual culture of society, which has many functions, are multifactorial, such is not a subject to any of dimensional definitions.

One of the aspects of contemporary cultural reality in Ukraine is the growing influence of the media on the formation of the moral and spiritual foundations of the younger generation. Based on the research data "Spiritual needs of children of Ukraine", the most accessible means of mass media for children remains television: 67% of children, who participated in the study, noted that they are watching television all time or almost every day. That is why, thanks to the mass media, it is easy to manage the spiritual culture of society, the spirituality of the individuality, the formation of its responsibility and other categories of the structure of the personality. An important indicator of the structure of the personality of a specialist is the harmonious combination of responsibility and spirituality, in particular, the future manager.

The manager can be considered as the guarantor of responsibility for the activities of the formal group, in which many members of the group are trying to contend for personal autonomy. The head is responsible not only for the present but for the future: for the fulfillment of his duties and anticipation of the consequences of his actions [2, p. 114-118]

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this direction. The formation of Ukraine as a sovereign state in modern conditions is possible only according to the condition of its spiritual revival. In compliance with many scholars, political and public figures, it should be noted that the realization of such tasks is only possible for those people who perceive themselves as patriots of their state. Not to be a highly skilled specialist in your business, you need to know and love your land and be responsible for everything that happens on it.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Неодмінним показником успішності, а значить і високої професійної майстерності сучасного фахівця стає його самореалізація у житті. Базою для успішної самореалізації особистості постає її життєва компетентність, як особиста система цінностей і знань, яка є адекватною до умов сучасності, створює можливість успішно розв'язувати власні життєві проблеми, брати активну участь у розв'язанні суспільних завдань.

Як справедливо зазначає Л.М. Зубкова феномен «життєвої компетентності» є складним і багатоаспектним явищем у системі життєдіяльності людини, її соціалізації, освіті, навчанні, вихованні [5, 24]. Відповідно і компоненти його в залежності від сфери реалізації особистості будуть відрізнятися, але, на нашу думку, духовність та відповідальність входитимуть до будь-якої з її структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Аналіз психолого-педагогічної літератури із зазначеної проблеми свідчить про те, що питання компетентнісного підходу є актуальними. Так, загально теоретичні основи компетентнісного підходу у вітчизняному освітньому просторі розглянуті у дослідженнях Н.Бібіка, С. Гончаренко, І. Гушлевської, С. Клепко, О. Локшиної, О. Овчарук, О.Пометун, О. Савченко та ін.

Підходи щодо класифікації та визначення конструктів компетентнісного підходу знайшли теоретичне обґрунтування у працях вітчизняних науковців (Л. Парашенко, О. Сібіль, І. Родигіна, С.Трубачева, Г. Фрейман та ін.) та багатьох учених Росії (Д. Іванов, І. Зимня, А.Дахін, В. Краєвський, В. Лебедев, В.Серіков, А.Хуторський, С. Шишов та ін.). Вивченням життєвої компетентності та її складових займалися такі вчені, як Л. Мігіна, Д. Пузіков, І. Єрмаков, І. Ящук

та інші. Наукові дослідження та ідеї І.Єрмакова, Н. Пустовіт, Л. Сохань, свідчать про цілеспрямовані пошуки вченими шляхів формування життєвої компетентності особистості, передовсім у процесі її навчання і виховання.

Психологічна характеристика поняття відповідальності майбутнього фахівця соціальної сфери висвітлюється в контексті теоретичних узагальнень М. В. Савчина, К. К. Муздибаєва про сутність відповідальності; вітчизняних концептуальних положень щодо розвитку та формування особистості, де відповідальність розглядається як важлива складова її характеру (І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко), досліджень формування особистості фахівця соціальної сфери (В. П. Андрущенко, О. В. Безпалько, М. А. Гуліна).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Однак до цього часу недостатньо досліджено питання поєднання духовності та відповідальності майбутнього фахівця як важливих складових життєвої його компетентності. Розвиток життєвої компетентності майбутніх фахівців недостатньо висвітлено в сучасних публікаціях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на проаналізовані наукові джерела можемо зробити висновок про необхідність детального аналізу духовності та відповідальності як явищ життєво важливих для фахівця. Тому метою нашого дослідження є вивчення потреби у формуванні духовності та відповідальності як невід'ємних складових життєвої компетентності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Високий рівень сформованості життєвої компетентності особистості є не тільки фактором успішного життя людини, але й виступає запорукою гармонійного розвитку суспільства.

Ствердження феномену життєвої компетентності передусім потребує акцентування уваги на визначальних в даному аспекті поняттях: «життя», «життєдіяльність», «життєва позиція», «життєва стратегія», «життєздатність», «життєстійкість», «життєтворчість», на основі яких відбувається розкриття суті поняття «життєва компетентність особистості».

Вітчизняні науковці вбачають в категорії «компетентність» універсальну здатність людини знаходити своє місце у всіх вимірах соціального простору суспільства. Таке бачення компетентності у науковому обігу отримало назву «життєвої компетентності» [3, с. 104].

У філософії питання про сенс буття особистості є головним. Сенс людської діяльності, за Аристотелем, полягає у використанні розуму для гармонізації власного життя. З точки зору сучасної гуманістичної філософії вибір і реалізація стратегії життєвого шляху, пошук самореалізації і прояв свободи є сенсом людського життя. Життєва компетентність особистості тісно пов'язана із визначенням її життєвої стратегії, формуванням життєвої позиції, цінностей та життєвих цілей.

Життєва позиція людини – сукупність цілей і задач суттєво впливають на формування її життєвої стратегії. Низький темп набуття особистістю життєвої компетентності та взагалі низький рівень її визначеності пояснюється, передусім, примітивними цілями, обмеженим життєвим світоглядом і, як наслідок, людина втрачає необхідність у формуванні стратегії її подальшого розвитку. Однак таку стратегію побудувати складно, якщо позиція особистості суперечлива або нестійка.

Формування зрілої духовної особистості сьогодні, як ніколи є одним з головних чинників зміцнення незалежності України. Проблема духовності привертала увагу людини з давніх часів. У ведичній літературі давньої Індії, що йде корінням в глибину тисячоліть, ми знаходимо твердження, про те, що в житті кожної людини настає період, коли вона повинна пор-

вати свої зв'язки зі світом. У людства, на зорі становлення наукових теорій, споконвіку існувала життєва психологія, яка допомагала зберегти людям своє фізичне і психічне здоров'я, на основі розвитку своєї духовності. «Пізнання самого себе, - за висловами Г.С. Сковороди, - є необхідною передумовою набуття людиною навичок керування своїми бажаннями й потребами, набуття духовного прозріння, коли все дійсно потрібне для неї стає легко досяжним, а зайве, надмірне, непотрібним» [8, с. 27].

Рівень духовності кожної особистості складає загальну картину духовності суспільства і спрямовує його соціокультурний, економічний та політичний розвиток, що лишає питання духовності особистості в центрі уваги філософів, психологів, педагогів.

Переосмислення цінності людського буття, визнання самоцінності людини, духовно-морального сенсу її життя визначає основні засади духовності особистості. Тому розвиток духовного потенціалу стає однією з найбільш актуальних проблем.

Після розпаду Радянського Союзу проблеми духовності та відповідальності постали досить гостро. Значна кількість науковців висловлює думку про те, що формуванню високої духовності має сприяти вся навколишня дійсність, реалії минулого та сучасного. Для цього, на думку вчених, передусім, необхідно забезпечити нерозривну єдність слова і справи, як батьків, так і дітей, як педагогів, так і учнів, як керівників - лідерів, так і підлеглих. Формуванню духовності повинні сприяти література і художнє мистецтво, театр та кіно, талановито створюючи образи позитивних героїв. Однак вирішальна роль у формуванні духовно зрілої особистості повинна відводитися сучасній науці, яка відповідає на виклики конкурентної ринкової економіки.

Задорожний Г. справедливо зазначив, про те, що вчені Харківської Каразінської методологічної школи розробляють нові положення в контексті загальної ме-

гаметодології філософії господарювання, що піднімає на нові щаблі розуміння економіки не як «позациннісного» і «позалюдського» світу грошових відносин і прибутку, а як цілісної сфери життя людини – особистості. Духовно-моральні цінності та мотиви повинні визначати коридор «благоносних» рішень і вчинків людини. Сьогодні обґрунтованою є необхідність відходу від традиційного розуміння людини як біосоціальної істоти і переходу до розуміння єдиної трипостасної духовно-біо-соціальної її природи, де саме духовна іпостась є визначальною в процесі людського життя. Для людини, на думку Г.В. Задорожного, мають значення тільки ті уявлення, рішення і дії, які випливають з глибин людяності, постають у само- і в світопізнанні та розгортаються в господарських трансформаціях, де людина на основі своєї волі та відповідальності формує відносини з іншими людьми і природою. Основними формами глобалістики є осмислення головного протиріччя сучасності між нині панівною фінансово-інтелектуальною і духовною владою [4, с. 7].

Рівень духовності кожної особистості складає загальну картину духовності суспільства, що визначає та спрямовує його соціокультурний, економічний та політичний розвиток, і порушує питання духовності особистості, яке повинне бути в центрі уваги не тільки філософів, психологів, педагогів, а також керівництва держави. Однак, у наукових колах України виникає величезна стурбованість за долю вітчизняної освіти. Про це свідчить не тільки неоднозначне сприйняття нового Закону України «Про освіту», а й стан справ в українській школі, який склався за роки незалежності. З 1991 року в Україні зменшилася кількість учнів в середніх загальноосвітніх закладах на 5 мільйонів чоловік, вчителів стало менше на 105 тисяч. Це при всьому тому, що ще Отто фон Бісмарк зазначав, що для того, щоб здобувати перемоги в будь-яких боях, потрібно мати в країні всього 25 тисяч хороших вчителів. Особливо стало складно формувати духовність у молоді в складних економічних умовах, при величезному роз-

риві в рівнях оплати праці вчителів і службовців силових структур або підприємців, не кажучи вже про інші сфери господарювання, де розрив в оплаті праці становить тисячі разів. Відсутність соціальної справедливості в суспільстві є гальмом при формуванні як духовності, так і відповідальності, а також багатьох інших позитивних якостей людини, зокрема молодого віку.

Духовність постає мірилом розвитку особистості, для якої основним рушійним та керуючим важелем є людські цінності. Це насамперед високий рівень відповідальності людини – особистості, здатної пізнавати і творити світ на благо людства, застосовуючи гуманістичний підхід до задоволення суспільних потреб.

Високий рівень сформованості духовності особистості це не тільки фактор успішного життя людини, але й запорука гармонійного розвитку усього людства. Вітчизняні науковці вбачають в понятті «духовність» категорію людського буття, яка полягає в здатності до само- і творення культури. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смысловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності. На погляд В.В. Рибалки, «...це рівень більш зрілої та відповідальної особистості, здатної не тільки пізнавати і відображати навколишній світ, а й творити його» [6, с. 110].

З іншого боку, професор О.С. Пономарьов ратує про те, що за своєю суттю духовність ще не стає суспільною цінністю, якщо вона не поєднується з розвиненим почуттям власної відповідальності кожного члена суспільства за якісне бездоганне виконання своїх професійних і громадських обов'язків [7, с. 198-204].

У системі духовності людини, в її освіті, вихованні, соціалізації феномен «життєва компетентність» постає складним і багатоаспектним явищем. В це поняття входить соціально-психологічна компетентність. Соціально-психологічна компетентність є складною інтегрованою характеристикою, котра являє собою набір знань,

умінь, навичок, які дозволяють виконувати різні функції та досягати певних стандартів в професійній або іншій діяльності.

С.П. Архипова пише, що соціально-психологічна компетентність є інтегральним показником особистісного розвитку, фактором самоактуалізації, що стимулює саморозвиток особистості [1, с. 17]. Саморозвиток, в свою чергу, сприяє самоздійсненню духовно зрілої особистості, здатної до життєтворчості.

Простежується логічний зв'язок життєвої компетентності, по-перше, з формуванням і розвитком у людини демократичних ціннісних орієнтирів, по-друге, з наявністю здатності легко адаптуватися до змін у життєвому укладі, по-третє, з практичним гуманізмом, мистецтвом жити і творити. Щоб вдалося підготувати молоду людину до життєтворчості, треба допомогти їй оволодіти високими духовними якостями за рахунок попереднього виховання, під час якого у неї буде сформовано відповідну установку на необхідність бути відповідальною за результати свого навчання, свої вчинки і діяльність, а також готовність і здатність до зазначеного процесу.

До критеріїв духовності належать такі: 1. Наявність у людини потреби пізнавати світ, себе, сенс життя. 2. Перевага духовних потреб як мотивів поведінки й дія-

льності. 3. Духовний тип поведінки, який виявляється в будь-яких формах емпатії (позитивне ставлення до внутрішнього світу інших людей, відчуття єдності із ближніми, з усім людством, гуманне ставлення до природи, всього живого). 4. Активне прагнення людини до сприймання і творення краси, тобто сформована естетична потреба й естетичне спрямування. 5. Шанування людиною будь-якої форми життя, усвідомлення своєї єдності із Всесвітом, екоохоронний тип поведінки [9, с. 41].

В системі духовності головним показником якості зрілої особистості є відповідальність. Уміння і бажання педагога брати на себе відповідальність за підготовку молоді до життєтворчості, тобто до формування основ життєвої компетентності є вищим проявом його конкурентоспроможності в нових ринкових умовах.

Так, у дослідженнях Ф. Хайдера відповідальність розглядається з позиції її вирішальної залежності від зовнішніх умов, за яких відбувається дія. Тобто особлива значущість надається врахуванню впливу зовнішніх обставин на результат вчинків і рівень прояву індивідом відповідальності.

Нам імпонує думка Салтикова О.В., який виділяє зовнішні чинники впливу на процес формування, відповідальності, що представлено на рис. 1.

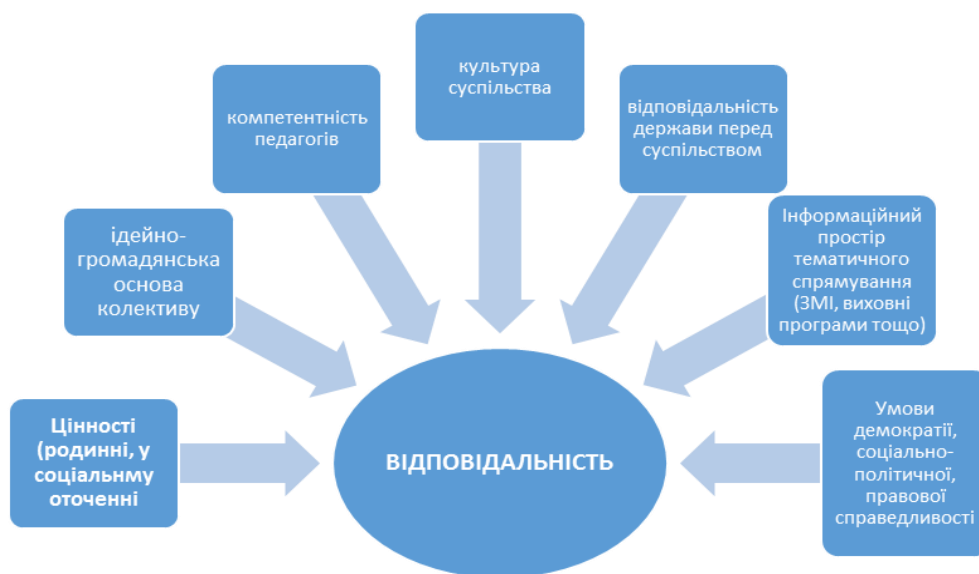

Рисунок 1 - Зовнішні чинники, які мають вплив на формування відповідальності

Аналізуючи представлену систему, можна стверджувати, що більшість факторів належить до системи духовної культури суспільства, що має безліч функцій, є багатфакторною, такою, що не піддається одномірному визначенню.

Одним із аспектів сучасної культурної реальності в Україні є зростання впливу засобів масової інформації на формування морально-духовних засад юного покоління. Виходячи з даних дослідження "Духовні потреби дітей України", найбільш доступним засобом масової інформації для дітей залишається телебачення: 67% дітей, що взяли участь у дослідженні, відзначили, що дивляться телевизор кожного або майже кожного дня. Саме тому завдяки засобам масової інформації легко керувати духовною культурою суспільства, духовністю особистості, формуванням її відповідальності та інших категорій структури особистості. Важливим показником у структурі особистості фахівця є гармонійне поєднання відповідальності та духовності, зокрема майбутнього управлінця.

Конкуренція стимулює суб'єктів управління будь-яких ланок брати на себе підвищену відповідальність за наслідки прийнятих ними рішень. Усвідомлення відповідальності будь-яким керівником - це, перш за все, розуміння сенсу скоєних ним дій і ймовірних їх наслідків, за які він повинен або нести різного роду відповідальність або отримувати заохочення. Тільки людина, що володіє високою духовністю, несе відповідальність перед своєю совістю, перед людством та державою.

Керівника можна розглядати як га-

ранта відповідальності за діяльність формальної групи, в якій багато членів групи намагаються боротися за особисту автономію. Керівник є відповідальним не тільки за сьогодні, але майбутнє: за виконання своїх обов'язків і передбачення наслідків своїх дій [2, с. 114-118].

Тільки володіючи високим рівнем моральної відповідальності, поряд з професіоналізмом, знанням технології і виробничих процесів фахівець може успішно керувати своїм трудовим колективом, сприяючи своїм особистим прикладом і ставленням до справи формуванню високої духовності і необхідної організаційної культури в своєму колективі.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Становлення України як суверенної держави у сучасних умовах можливе тільки за умови її духовного відродження. Погоджуючись з багатьма науковцями, політичними та громадськими діячами, слід зазначити, що реалізація таких завдань під силу лише тим людям, які усвідомлюють себе патріотами своєї держави. Мало бути висококваліфікованим фахівцем своєї справи, необхідно знати і любити свою землю и нести відповідальність за все, що на ній відбувається.

В нинішніх соціальних умовах як ніколи постала необхідність розробки програми формування духовності та відповідальності молоді, як невід'ємних складових розвитку життєвої компетенції особистості, що знаходиться на етапі свого становлення.

моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації: зб. Наук. праць: за матеріалами Міжнародної наук. – практ. конф., 5-6 листопада 2014 р. У 2 ч. : Ч. 1. За ред. О.Г. Романовського, Ю.І. Панфілова. Х.: НТУ «ХП».

3. Сохань, Л. В., Єрмакова, І. Г., & Несен, Г. М. (2003) Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник. К.: Богдана, 520 с.

Список літератури

1. Архипова, С. П. (2004) Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. К.: Аспект-Поліграф, Вип. 2 (7). С. 15–24.

2. Долгарев, А.В., & Кравченко, Е.А. (2014) Психологічна культура і відповідальність керівника. *Духовно-*

4. Задорожний, Г. (2017) Обновление методологии как условие возрождения экономики «Зеркало недели». № 42.

5. Зубкова, Л.М. (2016) Визначення сутності поняття «Життєва компетентність» та її основних функцій. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія» Вип. 2 (12). С. 24 – 29.

6. Рибалка, В.В. (2013) Духовність і духовна культура у становленні творчо обдарованої особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. №8-9 (15-16). С.108-113.

7. Пономарьов, О.С. (2014) Духовність у системі філософії педагогічної культури. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Х.: НТУ «ХПІ», №2. С. 18-26.

8. Сковорода, Г.С. (1994) Твори: у 2 т. К.: АТ Обереги, Т. І.458с.

9. Оржеховська, В.М. (2007) Духовність і здоров'я. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. 216с.

References

1. Arkhyrova, S. P. (2004) *Profesijna kompetentnist' i profesionalizm sotsial'noho pratsivnyka: sutnist' i shliakhy rozvytku*. [Professional competence and professionalism of a social worker: the essence and ways of development] *Sotsial'na robota v Ukraini: teoriia ta praktyka*. К.: Aspekt-Polihraf., Vyp. 2 (7). S. 15–24. [in Ukrainian]

2. Dolharev, A.V., □ Kravchenko, E.A. (2014) *Psykhologichna kul'tura i vidpovidal'nist' kerivnyka*. [Psychological culture and responsibility of the head] *Dukhovno-moral'ni osnovy ta vidpovidal'nist' osobystosti u doli liud'skoi tsyvilizatsii: zb. Nauk. prats': za materialamy Mizhnarodnoi nauk. – prakt. konf., 5-6 lystopada 2014 r. U 2 ch. : Ch. 1. Za red. O.H. Romanovskoho, Yu.I. Panfilova*. Kh.: NTU «KhPI». [in Ukrainian]

3. Sokhan', L. V., Yermakova, I. H., □ Nesen, H. M. (2003) *Zhyttieva kompetentnist' osobystosti: naukovo-metodychnyj posibnyk*. [Life competence of the person: scientific and methodical manual] К.: Bohdana, 520 s. [in Ukrainian]

4. Zadorozhnyj, G. (2017) *Obnovlenie metodologii kak uslovie vozrozhdenija jekonomiki «Zerkalo nedeli»*. [Updating the methodology as a condition for the revival of the economy "Mirror of the Week"] № 42. [in Russian]

5. Zubkova, L.M. (2016) *Vyznachennia sutnosti poniattia «Zhyttieva kompetentnist'» ta ii osnovnykh funktsij*. [Definition of the essence of the concept "Life Competency" and its main functions] *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykhohohiia» Vyp. 2 (12)*. S. 24 – 29. [in Ukrainian]

6. Rybalka, V.V. (2013) *Dukhovnist' i dukhovna kul'tura u stanovlenni tvorcho obdarovanoi osobystosti*. [Spirituality and spiritual culture in the formation of creatively gifted personality] *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. №8-9 (15-16). S.108-113. [in Ukrainian]

7. Ponomar'ov, O.S. (2014) *Dukhovnist' u systemi filosofii pedahohichnoi kul'tury*. [Spirituality in the system of philosophy of pedagogical culture] *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy*. Kh.: NTU «KhPI», №2. S. 18-26. [in Ukrainian]

8. Skovoroda, H.S. (1994) *Tvory: u 2 t.* [Works: 2 t. К.] К.: АТ Обереги, Т. І.458с. [in Ukrainian]

9. Orzhekhov'ska, V.M. (2007) *Dukhovnist' i zdorov'ia*. [Spirituality and Health] Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. 216с. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії: 02.09.2018